

Identity of Romanian Suburbia: "mahala"

L'identité de la "mahala"

Identitatea mahalalei

Dana MATEI

Universitatea din Petroșani,
Departamentul de Științe Socio-Umane
Strada Universității nr. 20, Petroșani
E-mail: mra_radu@yahoo.com

Abstract

This paper tries to define the elements that configurate the identity of a space situated on the outskirts of a town, that characterized in the past the history of Bucharest. The word „mahala” is quite difficult to translate into other languages and, nowadays, it has a peiorative connotation, but this thing didn't occur in the past. In this paper, I studied the social and geographical aspects of this space for the nineteenth and twentieth century and I paid special attention to the human tipology of the peasant, the immigrant at the confluence of two cultures: the rural culture and the urban culture.

Résumé

Cet article essaie de définir les éléments qui configurent l'identité d'un espace marginal spéciphique pour la civilisation roumaine, qui a caractérisé jadis la réalité historique de la ville Bucarest. Le mot "mahala", presque intraduisible dans les autres langues, a de nos jours une connotation péjorative, mais les choses ne se sont pas passées toujours de cette manière. La réalité géographique et sociale de cet espace est attaquée de perspective multidisciplinaire et envisage la période de XIX-ième et XX-ième siècles, en étudiant, d'une manière particulière, la typologie de l'immigrant, du paysan arrivé dans la "mahala", trouvé au point de jonction de deux modèles culturels: ce rural et cet urbain.

Rezumat

Această lucrare încearcă să definească elementele care configurează identitatea unui spațiu marginal, specific civilizației românești, care a caracterizat în trecut realitatea istorică a orașului București. Cuvântul "mahala", aproape intraductibil în alte limbi, are astăzi o conotație peiorativă, dar lucrurile nu au stat tot timpul astfel. Realitatea geografică și socială a acestui spațiu este abordată din perspectivă multidisciplinară și vizează perioada secolelor XIX și XX, studiind, în mod special, tipologia imigrantului, a țăranului sosit în mahala, aflat la confluența a două modele culturale: cultura rurală și cea urbană.

Keywords: rural culture, urban culture, identity, kitsch

Mots-clés: culture rural, culture urbaine, identité, kitsch

Cuvinte cheie: cultură rurală, cultură urbană, identitate, kitsch

Titlul articolului pare să exprime ideea unei definiții complete a conceptului de mahala, în fond lucrarea de față este o abordare a temei suburbiei românești care propune o dezbatere de natură

multidisciplinară, de tip eseistic, asupra conceptului mahalalei, arie geografică urbană atât de disprețuită și hulită în prezent.

Se poate vorbi de o identitate a mahalalei, de un ansamblu de caracteristici, de aspecte comune care să definească acest spațiu geografic, social și cultural astăzi, istoricește, dispărut? Când vorbim în prezent despre mahala, ne referim strict la cartierele mărginașe din trecut și la populația acestora care se reliefează, de regulă, prin trăsături negative, grosolane, vulgare, depreciative, de unde și conotația peiorativă a termenului.

Mai mult chiar, mahalaua a depășit înțelesul unei entități de natură topografică, pentru a desemna o „categorie stilistică” definitorie, astăzi, societății românești. Întors de la Heidelberg, după o absență de trei luni din țară, Gabriel Liiceanu face în cartea sa, *Ușa interzisă*, o constatare care are legătură cu tema lucrării mele: vede mahalaua ca o categorie stilistică a societății românești. În câteva cuvinte, disociază succint conceptul de istorie, gândit ca locul în care există un discurs rațional, în care lucrurile progresează, se înfăptuiesc și în care se confruntă destine, cu cel de mahala, lumea în care totul este agitație, unde domnesc zvonul, bârfa, poanta, iar familiaritatea și lipsa de solemnitate sunt coordonatele ei caracteristice. [1]

De-a lungul timpului, comunitatea socială a mahalalei a fost definită în funcție de doi poli, de doi termeni de referință sau de două realități sociale și culturale distincte, constituindu-se astfel relații binare de tipul sat-mahala, oraș-mahala, centru-margine, cultură urbană-cultură suburbană sau lumea apuseano-citadină și cea orientalo-rurală. Cuvântul *mahala* a înregistrat și el o serie lungă de termeni sinonimi: „enorie”, „parohie”, „cartier”, „periferie”, „suburbie”, „marginea orașului”, dar niciunul nu evocă mai plastic și mai pictural decât termenul de origine turcească, *mahala*, o realitate istorică caracteristică Principatelor Române, Țara Românească și Moldova, în legătură strânsă cu prezența otomană tot mai influentă, începând cu sfârșitul secolului al XIV-lea. Interesant este că în zonele transcarpatice, termenul nu este întrebuințat, deoarece formele de organizare socială și arhitectonică din Transilvania au fost create de populațiile de confesiune neortodoxă după modelul civilizației burgului occidental.

Mahalaua nu a fost tot timpul mărginașă, ea a fost multă vreme trăsătura dominantă a centrelor orășenești mai bine dezvoltate, o entitate teritorială care imprima culoare și în care pulsa adevărata viața economică a târgului, forma embrionară a orașului de mai târziu. De regulă, ele se înfiripau în jurul Curții Domnești, a bisericilor și a mănăstirilor, deoarece în orașul de tip tradițional, cum a fost și Bucureștiul, aspectul religios juca un rol foarte important.

Mahalalele vechi, din secolul al XVIII-lea, erau plasate aproape de inima târgului, în ele își aveau locuințele domnitorii și marii boieri, aici se aflau punctele de reper ale incipientei noastre civilizații urbane. Factorul economic, cel de separare a meșteșugurilor de agricultură, și cel politic, care duce la formarea centrelor administrative, stau la baza constituirii mahalalei.

Mahalalele Colței, Sărindar, Doamnei, Șerban-Vodă, de exemplu, erau centrale, nemaivorbind de faptul că în cadrul lor existau clădiri importante, puncte de referință pentru civilizația noastră: noul palat domnesc Curtea Arsă, în vremea domnitorului Ipsilanti (1774-1782), se ridică într-o mahala înspre Dealul Spirii, în locul Curții Vechi arse într-un incendiu. În mahalaua Cărămidari, în anul 1737, în timpul lui Constantin Mavrocordat, se afla Palatul de la Văcărești, care devine reședință domnească. În mahalaua Târnovului, care va cunoaște redenumiri ulterioare (Arhimandrit, Sfinții Apostoli, Dudescu), își avea curțile boierești postelnicul Constantin Cantacuzino, după căsătoria lui cu fiica voievodului Radu Șerban. Mahalale precum Șerban-Vodă, Spiridon Nou, Sfânta Ecaterina și Flămânda se înfiripează în jurul curților unor mari boieri, în preajma Drumului Beilicului, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. În timp, locul reședinței domnești se tot schimbă, din 1812 de la Curtea Arsă se mută în mănăstirea Cotroceni, mănăstirea Mihai-Vodă, la Sfântul Sava, Casa Lahovari, Palatul Brâncoveanului, pentru ca în timpul domnitorului Bibescu, să se mute la Palatul Regal. Drept pentru care, mahalalele s-au putut ivi și răspândi în voie pretutindeni.

Mahalaua se identifica atunci cu centrul, un spațiu în care orașul și peisajul naturii se împleteau armonios: grădini, livezi, terenuri cultivate sau virane, moșii destinate agriculturii

impuneau ritmul solar al economiei țărănești, identificând structura citadină a orașului mai curând cu o structură de tip rural decât cu una propriu-zis urbană [2]. Nu e de mirare că în anul 1793, diplomatul Heinrich Cristoph von Reimers, în trecere prin București, spunea despre întregul oraș că „semăna mai mult cu un sat frumos construit, așezat între păduri, grădini și petice de câmpie, decât cu capitala unei provincii și reședința unui domn ...” [3]

Fenomenul de concentrare a activităților politice, administrative, comerciale și culturale în nucleul urban va determina, în timp, constituirea de replici la scară redusă a orașului și, astfel, mahalalele să fie împinse prin invaziune spre exterior. Sociologii numesc acest fenomen „concentrare descentralizată”, moment ce va declanșa o puternică ruptură între cele două entități.

Contrastul dintre centru și margine se va pronunța tot mai evident prin fenomenul de urbanizare a orașului, care implică două accepții: extinderea, amenajarea orașului și formarea unui nou mod de viață ce implică posibilitatea de realizare totală a omului [4]. În perioada interbelică, modul de viață și arhitectura de sorginte orientală din secolul al XVIII-lea vor fi înlocuite în centru de cele de factură occidentală, pe când aspectul morfologic al mahalalei se va defini prin sărăcie, delăsare și aspect semirural inclusiv pe parcursul secolului XX.

Străzi nepavate, lipsa de iluminatie electrică, locuințe clădite din bârne, fără posibilitatea alimentării cu apă, în care se îngrămădea un număr ridicat de chiriași, în principal muncitori la fabrici și uzine, ulițe prăfuite vara și înglodate în noroi toamna conturează o imagine puțin idilică despre acest spațiu lăsat în voie să se extindă haotic: „cartierele periferice rămân neschimbate, cu ulițe înguste și întortochiate, cu locuințe insalubre, ridicate la întâmplare, fără nicio noimă, cu mahalale a căror suprafață se continuă și se confundă înglobând zonele rurale din vecinătate Vizitatorului orașului, îi apăreau în centru, bulevarde spațioase străjuite de vile elegante sau blocuri înalte, în timp ce periferia era lipsită de orice fel de realizări edilitare”[5].

Fenomenul puternic de dezvoltare a industriei, posibilitatea de câștig mai substanțial la oraș decât prin munca pământului vor declanșa migrația de la sat la oraș, iar lipsa planurilor de sistematizare va face posibilă, la periferie, apariția „construcțiilor instantanee”, locuințe clădite în decurs de trei zile, din lemn, stuf, carton, total lipsite de norme igienico-sanitare [6]. Dezordinea, primitivismul, alternanța între frumos și urât, amestecul aspectului agrar cu cel incipient industrial sunt elemente care prin diversitatea lor imprimă o identitate, o structură acestui tip de așezare marginală care adună la un loc o populație neomogenă din punct de vedere cultural și stratificată social: intelectuali, funcționari, negustori, meseriași, mici proprietari de ateliere, casnice, lucrători, devianți de la orice normă și conduită socială. Toți aceștia se vor numi mahalagii.

După 1920, spune Adrian Majuru, mahalalele tradiționale dispar cu totul, locul lor fiind luat de comunele suburbane, iar în anul 1950, vor fi cuprinse ultimele sate în oraș.[7] Istoricul Constantin C. Giurescu fixează secolul al XIX-lea ca perioadă de timp în care mahalalele din centru vor fi denumite cartiere, iar noțiunea de *mahala* își consolidează semnificația peiorativă, înțelesul discriminatoriu pe care le cunoaștem și în prezent. [8]

Până în preajma anilor 1950, mahalaua tradițională grupa în cuprinsul ei căsuțe modeste, biserica, cârciuma, mici ateliere, prăvălii, maidane, gropi de gunoaie, livezi, vii, câmpuri nesfârșite. Pe ulițele ei se auzeau strigătele caracteristice ale negustorilor ambulanti, indigeni sau balcanici, care își vindeau marfa, stârnind zgomot și agitație în mahalale: olteni zarzavagii, geamgii, mămulari (negustori de mărunțișuri), spoitori de vase de aramă, sacagiul cu apă, albanzul cu salep, turcul care invita la „rahat cu apă rece”. Naționalizarea din 11 iunie 1948 și decretul din iulie 1950, care limita dreptul de practică a micilor meșteșugari și comercianți, vor da lovitură de moarte acestei lumi patriarhale. Blocurile înlocuiesc casele de paiantă și hanurile cu camere de locuit, dispar rahageriile, negustorii ambulanti, maidanele întinse, pline de bălării, simigeriile, tarabele și dughenenele. Este momentul în care au loc prefaceri în structura organismului urban și se petrec schimbări sociale la nivelul întregii societăți.

Odată cu amploarea procesului de modernizare a orașului, mahalalele mai apropiate de centrul inovator își modifică aspectul exterior, mult mai repede decât cele mărginașe, în care

existența patriarhală, semirurală va imprima o psihologie retrogradă locuitorilor săi, caracteristică comunităților închise.

Pentru mahala, însă, tipul uman reprezentativ este muncitorul industrial, proletarul suburban, o categorie hibridă din punct de vedere cultural, o tipologie umană care caracterizează prin excelență imigrantul, țăranul care, fie își abandonează satul din lipsă de pământ, fie pleacă la oraș (la mahala), cu gândul de a câștiga ceva bani și de a se reîntoarce în satul natal. Era firesc să se petreacă în comunitatea mahalalei procesul de aculturație, urbanizarea ruralilor și ruralizarea cetățenilor, conservarea unor elemente din ambele culturi și integrarea lor într-o cultură nouă, proces nu lipsit de efecte secundare, printre care cele mai însemnate sunt respingerea (contraaculturația) și fenomenele de coexistență a celor două forme de cultură. [7]

Noul mahalagiu-muncitor a fost scos din rutina comunității rurale, definită de un tip de cultură închisă, refractară la influențe din exterior, ghidată de conservarea obiceiurilor, datinilor și tradițiilor, cu un modus vivendi mai apropiat de natură, și pus să se confrunte cu disciplina, punctualitatea, ritmul mecanic al atelierelor din fabrici. Acest lucru a caracterizat, de altfel, tranziția la sistemul capitalismului modern și transformarea individualităților umane în mase. S-a petrecut ceea ce unii sociologi semnalează ca fiind tendința de înlocuire a înțelegerii naturale a lucrurilor din comunitățile apuse, a ritmurilor reglate de natură ale fermelor și a rutinei reglate de tradiție a vieții meșteșugarului cu o rutină proiectată artificial, impusă coercitiv și monitorizată. [8]

La mahala, aculturația proaspătului muncitor s-a petrecut mai întâi material, abia apoi și cultural. El continuă să trăiască ca la sat, își cultiva propria grădină, creștea animale, stabilea relații de vecinătate apropiate cu oamenii locului, își exprima nemulțumirile, participa la evenimentele comunității, frecvența des cărciuma - principalul loc de dezbateră și de informare - ,se așeza în zilele de sărbătoare la porți pentru a schimba impresii cu trecătorii sau vecinii. Imigrantul rămâne țăran în fondul său sufletesc în primă fază, când respinge presiunea modelului cetățean sau când aceasta nu este încă pe deplin exercitată. „Până în momentul când atmosfera cetățeană europeană a pătruns în lumea mahalalei, aceasta a trăit o viață proprie care n-a fost nici rurală, nici urbană”[9]

Timpul istoric, caracteristic spațiului cetățean, în care epocile, secolele se suprapun și se juxtapun, se întâlnește cu timpul naturii, temporalitate care se configurează circular după ritmul vieții vegetale, se creează astfel două imagini diferite ce vor determina două condiții de existență opuse: condiția orașului în curs de urbanizare și condiția agriculturii legată de ciclicitatea naturii.

Trăind în aceeași curte în camere cu chirii sau în căsuțe modeste, asemănătoare celor de la sate, cu grădinițe de flori, uneori cultivându-și petecul de pământ din jurul casei ca o reminiscență a vechilor ocupații sătești, se dezvoltă la mahala o formă simplă de viață, cuprinsă într-o comunitate umană lipsită de dicreție, bazată pe intruziunea tuturor în viața vecinilor, pe o apropiere izvorâtă din conviețuirea întâmplătoare. Poarta din fața casei și băncuța de la stradă ofereau deschiderea spre lumea de afară, necesitatea de a comunica și de a schimba păreri, de a afla noutățile din comunitate, de a râde și născoci glume pe seama cunoscuților. Legăturile cu vecinătatea, relația strânsă cu colectivitatea sau cu viața întregii comunități sunt semne ale unui modus vivendi rural, de care indivizii proaspăt sosiți în mahala nu se pot desprinde, ruptura e dureroasă și, uneori, apare marcată de forme diverse de alienare.

Individualitatea umană se pierde în compoziția anonimă a celor mulți, orașul devine un câmp de bătălie, un spațiu ostil, iar proaspătul muncitor este redus la un individ marginal, cu puține șanse de izbândă, cu reacții de agresivitate ca răspuns la nevoia de a se adapta la noua condiție de existență și noul statut social. Mahalaua a reprezentat o rampă de lansare a unei noi clase politice, a lumpenproletariatului cu orizontul redus la o existență searbădă, dură, o lume muncitorească cernită, pesimistă și abrutizată, lipsită de perspective și plină de speranțe spulberate.

În opinia sociologului George Em. Marica, mahalaua a jucat un rol dublu, ea a constituit „un mediu formativ” pentru foștii rurali în direcția cetățenizării, dar a fost și “sită” sau un „filtru” care a cernut și lăsat mai departe spre centru pe cei mai activi și mai dinamici. În lungul drum spre o nouă integrare, spre o înrădăcinare într-un mediu ostil, necunoscut, al constrângerilor dictate de roțile mașinilor din fabrici, mahalagiul se simte debusolat, nu își găsește locul, munca îl abrutizează,

credința religioasă dispare, viața lui interioară devine un mare gol pe care trebuie să îl umple cu ceva. Identitatea sa se pierde, se alterează, condiția identității, și anume echilibrul dintre „el” și „ceilalți”, se estompează [10] și, atunci, se vede nevoit să își caute cârlige de care să se agațe.

Kitsch-ul va umple golul care se cascadează între „el” și „ceilalți”, el va umple golul dintre cultura comunității rurale și condițiile noului mod de existență, înlesnind formarea unei pseudo-culturi, adesea considerată subkultură datorită coexistenței elementelor culturale contradictorii. Acest lucru se realizează prin copierea formelor culturii urbane, printr-o asimilare anorganică, nesubstanțială și de suprafață a elementelor ei, a stilului de viață cosmopolit al orașului.

Orășenimea, lumea „bună” a capitalei, i-a poreclit mitocani, folosind termenul în sens peiorativ, caracterizând întreaga comunitate a mahalalei prin calificative morale depreciative: lipsă de cultură, proastă creștere, brutalitate, agresivitate, ultima trăsătură morală fiind, după H.R. Patapievici, atributul esențial al structurii mitocăniei.[11] Mahalaua a devenit un spațiu de ocolit, de evitat, în care se plămădesc caraghiosul, grotescul, maimuțarea formelor superioare ale urbanului, „truda sterilă – spunea criticul literar Paul Zarifopol – de a imita cultura urbană adevărată”: „Produsele de cultură cele mai dizgrațioase, caraghiosul intelectual și estetic în formele cele mai umiltoare pentru specia umană acolo se zemislesc, la mahala” [12]

În mahala, identitatea originală se transfigurează, intră într-un proces neregulat de disoluție, devine un simulacru a ceea ce a fost în interiorul spațiului rural, fără a asimila și sintetiza în contrapondere forme de cultură urbană adecvate, datorită aflării în noul spațiu cu care se vine în contact, cel urban. Se impune astfel, cel puțin în plan vizual, un tablou al unui individ dezrădăcinat cu o dorință vizibilă de a epata, izvorâtă dintr-un puternic complex de inferioritate. Să fii altceva decât ești, să camuflezi o existență ce nu se poate smulge din tiparul mediocrității, să interpretezi un rol de care ești străin, ca efect al dezrădăcinării, să râvnești un model de viață al unei clase sociale noi, încă nu pe deplin înțelese, să îți pierzi autenticitatea, pe scurt, să ai atributele omului kitsch.

Referințe bibliografice

- [1] Gabriel Liiceanu, *Ușa interzisă*, Editura Humanitas, 2002, p. 207
- [2] Dana Harhoiu, *București, un oraș între Orient și Occident*, Editura Simeria, Uniunea Arhitecților din România și Arcub, 1997, p. 34
- [3] Paul Simionescu, Paul Cernovodeanu, *Cetatea de Scaun a Bucureștilor*, Editura Albatros, București, 1976, p. 61
- [4] Dorel Abraham, *Introducere în sociologia urbană*, Editura Științifică, București, 1991, p.137
- [5] Alexandru Cebuc, *Aspecte din viața unor mahalale bucureștene în perioada 1900-1944 în Materiale de istorie și muzeografie*, Muzeul de istorie a orașului București, 1964, p.101
- [6] Ioan Scurtu, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, Editura RAO, București, 2001, p. 27
- [7] Adrian Majuru, *Bucureștii mahalalelor sau periferia ca mod de existență*, Editura Compania, București, 2003, p. 8
- [8] Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, Editura Sport-Turism (ediția a II-a), București, 1979, p. 312
- [9] Vasile Miftode, *Migrațiile și dezvoltarea urbană*, Editura Junimea, Iași, 1978, p. 124
- [10] Zygmunt Bauman, *Comunitatea Căutarea siguranței într-o lume nesigură*, (traducere din limba engleză de Aurelian Ardeleanu), Editura Antet, Filipeștii de Târg, Prahova, 2001, p. 26
- [11] A. Negru, E. Pop, Fl. Stăvărache, Z. Salánki, S. Totelecan, *George Em. Marica. Mahalaua în Sociologia clujeană interbelică: repere teoretice și empirice*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2002, p. 99
- [12] Zygmunt Bauman, *op.cit.*, p.11
- [13] H. R. Patapievici, *Cerul văzut prin lentilă* (ediția a II-a), Editura Nemira, 1994, p. 32
- [14] Paul Zarifopol, *Din registrul ideilor gingașe: Sat și mahala* în [http://wikisource.org/wiki/Din_registrul_ideilor_gingașe: Sat și mahala](http://wikisource.org/wiki/Din_registrul_ideilor_gingașe:_Sat_și_mahala), consultat 12.02.2014

